

הצדיק ובעל התשובה

פרשות וישב־מקץ־ויגש־ויחי הן הרצף הסיפורי הארוך ביותר בתורה. גיבורן המובהק הוא יוסף. הסיפור מתחיל בו ונגמר בו. אנחנו רואים אותו כילד שאביו אוהב ואף מפנק; כנער חולמני המרגיז את אחיו; כעבד, ואז כאסיר, במצרים; ולפתע – כדמות השנייה בעוצמתה באימפריה הגדולה ביותר בעולם העתיק. בכל שלב ושלב הסיפור חג סביבו וסביב השפעתו על אחרים. יוסף מושל בשליש השלישי של חומש בראשית ומטיל את צלו על כל היתר. כבר בתחילת הסיפור ניכר כי הוא נועד לגדולות.

אלא שההיסטוריה פנתה לכיוון אחר. כחלוף הדורות התחוויר כי אחר אחר טבע חותם בעם היהודי. האח שהעם היהודי נושא את שמו. משפחת הברית נודעה בכמה שמות. ישנו "עברים", שם שייטכן כי הוא קשור ל"חבירו" הנזכרים בתעודות קדומות, ואשר שורש מובנו מציין זרות ונדודים. בשם הזה נתכנו אברהם וילדיו. השם הבא בתור הוא "בני ישראל", בעקבות השם שניתן ליעקב על כי שרה עם אלוהים ואנשים ויכול להם. אחרי חלוקת הממלכה, ובפרט אחרי חורבן ממלכת ישראל בידי האשורים, נותרה ממלכת יהודה. העם היושב בה, רובו משבט יהודה, החל להיקרא "יהודים". יהודה, אם כן, הוא שבטווח הארוך נתן לעם את זהותו; הוא שהעמיד את בית דוד, בית המלוכה שממנו עתיד גם לבוא המשיח. למה יהודה ולא יוסף?

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

התשובה טמונה בתחילת פרשתנו: בעימות בין שני האחים, כשיהודה מפציר ביוסף לשחרר את בנימין. אך כדי להבינה עלינו לחזור תחילה אל סמוך לתחילת הסיפור: אל שפת הבור בעמק דותן. יהודה הוא שהציע למכור את יוסף לעבדות: "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אֶחָיו, 'מָה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אֶחָינוּ וְכַסִּינוּ אֶת דָּמוֹ? לָכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לַיִּשְׁמָעֵאלִים, וַיְדַנּוּ אֶל תְּהִי בּוֹ, כִּי אֶחָינוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא.' וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו" (בראשית לז, כו-כז).

אטימות איומה מהדהדת במשפטים הללו. אין בהם ולו מילה אחת על הרוע שברצח, אלא רק חישוב תועלתני ("מָה בָּצַע?"). בנשימה אחת יהודה מציין שיוסף הוא "אֶחָינוּ בְּשָׂרֵנוּ" ומציע למכור אותו לעבדות. אין ליהודה שמץ מהאצילות הטרגית של ראובן, אשר יחיד מכל אחיו הבין שהם עושים מעשה רע וניסה – לשווא – להציל את יוסף. בשלב זה בסיפור, יהודה הוא האדם האחרון שאפשר לצפות ממנו לגדולה.

אלא שיהודה – יותר מכל דמות אחרת בתורה – משתנה. האיש שאנו פוגשים בפרשתנו איננו האיש שהכרנו. אז הוא היה מוכן לראות את אחיו נמכר לעבדות. עכשיו הוא מוכן למסור לעבדות את עצמו ובלבד שאחיו הקטן לא יחזק כעבד. אלה דבריו אל יוסף: "וַיַּעַתָּה יֵשֶׁב נָא עִבְדְּךָ תַּחַת הַנְּעָר עֶבֶד לְאֲדֹנָי, וְהַנְּעָר יַעַל עִם אֶחָיו. כִּי אִיךָ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנְּעָר אֵינְנו אֶתִּי? פֶּן אֲרָאָה בְּרַע אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶת אָבִי" (מד, לג-לד).

לפנינו מהפך אישיותי מדויק כתמונת ראי. האפתי נעשה אכפתי. האדישות לגורל אח קטן אחד הייתה לנחישות להצלת אח קטן ממנו. יהודה מתנדב לסבול את הסבל שגרם פעם ליוסף כדי שסבל זה לא ייפול בחלקו של בנימין. בשלב הזה מתוודע יוסף אל אחיו. ברור לנו למה: יהודה עבר את המבחן שיוסף

הכין לו בקפידה. יוסף רצה לדעת אם יהודה השתנה. והוא גילה שהתשובה חיובית. עכשיו הוא יכול לעצור את המבחן.

זהו רגע מכריע בתולדות רוח האדם. יהודה הוא בעל-התשובה הראשון בתורה. מאיפה באה התמורה הזו באישיותו? הפתרון ימצא, גם הפעם, בדפדוף לאחור. הפעם לא עד תחילת הסיפור בפרק ל"ז אלא אל פרק ל"ח, אל סיפור תמר.

כזכור, תמר נישאה, בזה אחר זה, לשני בניו של יהודה, ומכל אחד מהם בתורו התאלמנה בלי שהרתה. יהודה חשש לגורלו של בנו השלישי אם ייקח את תמר לאישה, והרחיק אותה ממנו, ועל ידי כך מנע ממנה כל אפשרות לנישואים ולאימהות. כדי להיחלץ ממצבה התחפשה לזונה, תוך שהיא מסתירה את פניה. יהודה ידעה. היא הרתה לו. משהודיעו לו כי כלתו האלמנה הרתה לזוננים ציווה להוציאה לשריפה. תמר, שכאשר התחפשה לקחה מיהודה כעירובן לאתנן את חותמו, את פתילו ואת מטהו, שלחה לו אותם. "לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה", אמרה לו. עכשיו הבין יהודה את הסיפור כולו. הוא הבין כי גזר על תמר אלמנות מתמדת. הוא הבין שהוא עצמו אבי העובר. והוא גם הבין שתמר נהגה בו בהגינות יוצאת דופן כאשר הקפידה שקלוננו לא ייוודע ברבים אף כי איפוק זה סיכן אותה (ממעשה זה שלה למדו חכמים כי "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים").

מעשה הגבורה של תמר הוליד בשורה רוחנית. יהודה הודה שלא פעל כשורה. "צָדִיקָה מִמֶּנִּי", אמר. זו הפעם הראשונה בתורה שאדם מודה באשמה. זו גם נקודה המפנה בחייו של יהודה. כאן נולדה יכולתו של האדם להכיר בחטאי עצמו, להתחרט ולהשתנות: אותה תופעה מורכבת הידועה בשם "תשובה". שינוי זה סלל את הדרך לסצנה הכבירה בפרשת ויגש, שבה הפגין יהודה

נכונות להפוך את התנהגותו הישנה על קודקודה ולעשות ההפך ממה שעשה פעם. יהודה הוא איש התשובה.

שמו של יהודה בא לו מהמשמעות אחת של המילה "להודות": לומר תודה. "הַפְּעַם אוֹדָה אֶת ה'", אמרה לאה בהולדתו ונתנה לו את שמו. אך "להודות" הוא גם להודות באשמה. התורה משתמשת בדרך כלל לעניין זה בצורה "התודה", שממנה נגזרה גם המילה "וידוי" שהיא, על פי הרמב"ם, אחד החלקים החיוניים בתהליך התשובה. לשמו של יהודה כמו נוסף מעתה מְשֻׁנָּה-משמעות: יהודה הוא האיש שהודה בחטאו.

לאור זאת נוכל להבין מחדש את המימרה הידועה של רבי אבהו "מקום שבעלי תשובה עומדין – צדיקים גמורים אינם עומדין" (ברכות ל"ד ע"ב), כלומר בעלי תשובה נמצאים במדרגה גבוהה אפילו מזו של צדיקים גמורים. פסוק הסמך של ר' אבהו במדרש הזה הוא "שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וְלְקָרוֹב, אָמַר ה'" (ישעיה נז, ט). הנביא ישעיהו מקדים בפסוק זה את הרחוק לקרוב, כלומר זה שהיה רחוק מה' קודם לזה שהיה קרוב אליו. אלא שפירוש זה של ר' אבהו של הפסוק בישעיהו שנוי במחלוקת. לדעת ר' יוחנן, המובאת שם בסוגיה, "רחוק" בפסוק הזה פירושו לא רחוק מה' אלא רחוק מחטא.

נראה שההוכחה האמתית למימרת רבי אבהו היא יהודה. יהודה הוא בעל תשובה, הראשון בתורה. יוסף, לעומת זאת, ידוע בכינוי "יוסף הצדיק". יוסף הצדיק היה משנה למלך מצרים, אך יהודה בעל התשובה נעשה אביהם של מלכי ישראל. במקום שיהודה בעל התשובה עומד היום, אפילו יוסף הצדיק הגמור אינו עומד. אכן, יהיה אדם גדול ככל שיהיה במידותיו ובסגולותיו, עדיין גדול ממנו יהיה האדם המסוגל לצמיחה ולשינוי. זה כוחה של תשובה. וראשיתה של התשובה – ביהודה.